

Nyikolaj Fjodorovics Bugaj

A TÁRSADALMAK „KIKRISTÁLYOSODÁSÁNAK” PROBLÉMÁI

*Az állami kizorító politika és a területi átalakítás a Szovjetunió
széthullásának körülményei között*

Még az 1990-as évek elején, amikor Oroszországban körvonalazódni kezdett az új rend, azonnal tanulmányozni kezdték a föderatív kapcsolatok fejlesztésének további lehetőségeit, illetve az állam területi berendezkedését mint a föderalizmus rendszerének egyik alkotóelemét. Gyakorta hangzottak el meggondolatlan, minden szempontból kidolgozatlan kijelentések. Ezek oka az új elnök politikai járatlansága – ami részben környezetét is jellemezte –, időnként pedig a mélyreható ismeretek hiánya az állami nemzetiségi politika kérdéseiben, sajátosságaiban a különálló régiókat, kiváltképp Oroszország nemzetiségi régióit illetően. Sajnos különösen vétkes volt ebben maga Borisz Jelcin elnök is, aki mindenki füle hallatára adta elő képletét: „szerezzenek annyi szuverenitást, amennyit tudnak”. Ez az örökség megmaradt, máig erősen érezhető a „központ – oroszországi nemzeti köztársaságok” tengelyen, és az Oroszországi Föderáció egységeinek kapcsolatában egyaránt.

Pontosan ezzel a kérdéssel függött össze számos eltérés azon meghirdetett alapelvektől, amelyek az állam területi átszervezésére, a tagállamok közötti belső határok megállapítására, az Oroszországi Szovjet Föderációs Szocialista Köztársaság (OSzFSzK) „A represszióval sújtott népek rehabilitációjáról” (1991. április 26.) szóló törvényének végrehajtására vonatkoztak. A nevezett törvény megvalósítása a gyakorlatban azonnal azt követelte az Oroszországi Föderáció elnökétől és kormányától, hogy konkrét intézkedéseket tegyenek az államban uralkodó etnopolitikai helyzet stabilizálása érdekében már az 1990-es évek első felében. Ezek az intézkedések gyakran durvák voltak, felháborodást keltettek a társadalomban és gátat vetettek a nemzetek közötti kapcsolatok harmonizálásának.

A Borisz Jelcin által kikiáltott képlet következményeinek szemléletes példája a Baskír Köztársaság elnökének legutóbbi bejelentése. Ez egé-

szen pontosan a „Föderalizmus mint az XXI. századi oroszországi államiság forrása” című össz-oroszországi tudományos konferencián hangzott el Ufában, 2008. november elején. Murtaza Rahimov azzal a követeléssel állt elő, hogy csökkentsék Moszkvától, azaz az Oroszországi Föderáció kormányától való függőségüket. Kétségtelen, hogy adott esetben Rahimov elnök a tényleges szeparatizmus mellett tört lándzsát, tanúbizonyságot téve arról, hogy nem óhajt Moszkva farvizén haladni. Ehhez természetesen szükséges a köztársaság támogatása, amely a jelek szerint meg is volt. Az elnök körül azonnal számos „támogató” jelenik meg, akik valóra váltanák az orosz társadalomnak Borisz Jelcintől, az Orosz Föderáció elnökétől örökségül jutott lözungját.

Az elnökség intézményének életre hívása az oroszországi köztársaságokban – akárcsak az Orosz Föderáció elnökének tisztsége – valószínűleg fontos tényező. Ez táplálhatja ugyanis a nemzeti elitek, többek között az egyes köztársaságok elnökeinek arra irányuló ambícióit, hogy megoldják az Oroszországi Föderáció alkotórészeinek állami problémáit. Az ahhoz hasonló intézkedések azonban, melyeket Rahimov is támogat, semmi máshoz nem vezetnek, mint nyílt szeparatista megnyilvánulásokhoz és a szembenállás új hullámához.

Egyszerűen Borisz Jelcin irányelve az 1990-es évek elején hozzájárult az új „kiskirályok” megjelenéséhez, akik gyakorlati intézkedéseiket tekintve semmiben sem óhajtottak az egységes államban való élet diktálta szabályokhoz igazodni. Azonnal körük csoportosul a helyi etnokrácia.¹ Az Oroszország területén az 1990-es években kialakult válsághelyzetek a szociális-gazdasági és a politikai nehézségek mellett betudhatók területi kérdéseknek is. Ezek az újult erővel feltámadó, a múltban megoldatlan problémákkal függtek össze: népek szétszakításával, a földbirtokviszonyok és egyéb kérdések jogi szabályozatlanságával, területi vitákkal és igényekkel, etnokratikus irányzatok megnyilvánulásaival.

Ami az 1990-es években Oroszország észak-kaukázusi régiójában történeteket illeti, nyilvánvaló, hogy ezek az események közvetlenül összefüggnek a karabahi konfliktussal, az észak-ázsiai köztársaságokban történt

¹ Ld. részletesebben: Jurij Filatov: Baskíria elnöke független akar lenni Moszkvától // Hírek. KM.RU hírügynökség, 2008. november 3., (*Филатов Ю. Президент Башкирии хочет независимости от Москвы // Новости. Информационное агентство «КМ. Ру»*) http://news.km.ru/prezident_bashkirii_xochet_nezav

eseményekkel és mindenekelőtt a tadzsikisztáni polgárháborúval (utóbbi Oroszország szemszögéből külső állam). Különösen komoly következményei voltak ebben az időszakban azoknak a konfliktusoknak, amelyek etnikai indíttatású pogromokba fordultak át. Ebbe a kategóriába kell sorolnunk a nemzeti indíttatású eseményeket Kazahsztánban (Novij Uzeny), Üzbegisztánban (Fergána), Azerbajdzsánban (Szumgait) és másokat. Ugyanerre a sorba illeszkednek azok a konfliktusok is, amelyek az események továbbgyűrűzésével fegyveres etnikai összetűzésekkel, majd háborúkká nőttek ki magukat: Dél-Oszétia és Abházia (Grúzia), az oszét–ingus fegyveres konfliktus, az első és a második „csecsen háború” (Oroszországi Föderáció), Hegyi-Karabah (Azerbajdzsán). Szintén ebbe a sorba tartozik Grúzia fékevesztett agressziója Dél-Oszétiával szemben 2008-ban.

Az azeri–örmény konfliktus eseményeit részletesen kielemezték a Hegyi-Karabah Autonóm Körzet népi küldött-tanácsának ötödik végrehajtó bizottsági ülésén 1991. május 30-án. Ugyanúgy vizsgálták a záródokumentumban is, a 6/55-ös számú, „Az örmény lakosság az Azerbajdzsáni Köztársaságból való deportálásának tényeiről”² szóló határozatban. Természetes, hogy ezek az akciók nem nélkülözték az alapos előkészítést. Mozgósították a Belügyminisztérium és a Szovjetunió Fegyveres Erőjének alakulatait, illetve az azerbajdzsáni Belügyminisztérium különleges rendőri egységeit. A deportáltak száma rövid idő alatt elérte az 5000 főt.

Elrendelték a teljes örmény lakosság deportálását. Azerbajdzsán határmenti övezetének 20 községéből, történelmi lakhelyükről telepítették ki az embereket. Azonnal a deportálás után megtörtént a betelepítés a kiürített községekbe. Ugyanakkor az azerbajdzsáni félnek is nyomos indoka volt az intézkedésre: az adott időszakban az Örményországból Azerbajdzsánba menekültek, összesen 200 ezer fő, zöme azeri volt.

1993 decemberében a konfliktus új erőre kapott a Kaukázuson túli területeken. Az 1991 és 1994 között folytatott nagyszabású, pusztító háború során különböző becslések szerint mintegy 30 ezer ember vesztette

² A Hegyi-Karabah autonóm körzet népi küldött-tanácsa végrehajtó bizottságának 6/55-ös számú határozata. A Szovjetunió Elnöki Hivatala. (*Решение № 6/55 Исполкома Совета народных депутатов Нагорно-Карабахской автономной области. Аппарат Президента СССР*) VH 76453, kelt. 1991. június 24-én. // „A Szovjetunió Kormányának döntése értelmében...” Nalcsik, El-Fa kiadó, (*«По решению Правительства Союза ССР...»*). Налчик: Издательский центр «Эль-Фа») 2003. 846-848. o.

életét, egymillióan váltak földönfutóvá.³ Ilyen „eredményeket” hozott a nemzetiségek közötti viszonyok egyensúlyának felborítása a Szovjetunió Kaukázuson túli területein.

1989. május 23–24-én Fergána városában történtek az első összecsapások az üzbég és a meszhit török fiatalok között. 58-an sérültek meg. A továbbiakban nőni kezdett a nemzetiségek közti feszültség.⁴ A fergánai etnikai konfliktusban az 1980-as évek végén a Szovjetunió Belügyminisztériumának adatai szerint 106-an vesztették életüket, köztük krími tatárok, görögök és 43 meszhit török. A Fergánai régiót 1268 krími tatár és 16 282 meszhit török hagyta el igen gyorsan.⁵ A köztársaságot elhagyók száma rendkívüli mértékben nőtt. Azerbajdzsánban a kurdok a nyugati területeken telepedtek le; becslések alapján számuk 11 ezer fő körül lehetett. Rajtuk kívül meszhit törökök is érkeztek. Fergánában mintegy 1000 lakóházat és más épületet égettek fel és raboltak ki.⁶ A „fergánai események” és az üzbég–tadzsik etnikai konfliktus miatt Ose városában a meszhit törökökkel együtt mintegy 150 hemsil család (kb. 2000 ember) szintén elhagyta korábbi lakhelyét, és az Oroszországi Föderáció területére vándorolt, mégpedig a Déli Föderális Körzetbe.

D. Mirzokulov adatai szerint e háború következtében a köztársaság 400–500 ezer polgára vált menekültté, az anyagi kár pedig 30 milliárd rubelre rúgott (az 1992-es árak alapján).⁷ A nemzetek közötti viszonyok ki-

³ V. Amelin: Konfliktusok a helyi közösségek prizmáján át: tudományos-publicisztikai karcolatok. (*Амелин В. Конфликты через призму местных сообществ: научно-публицистические очерки.*) Orenburg, 2007. 34. o.

⁴ Ld.: M. Mamajev: Az Észak-Kaukázus nemzeti kisebbségei: társadalmi helyzet, átalakulás. (*Мамаяев М.И. Национальные меньшинства Северного Кавказа: социальное положение, трансформация.*) Moszkva, 2008. 181–215. o.

⁵ Ugyanott.

⁶ Ugyanott.

⁷ D. Mirzokulov. Politikai folyamatok és „polgárháború” Tadzsikisztánban (1990–1994) (*Д.М. Политические процессы и «гражданская война» в Таджикистане (1990 – 1994 гг.)*) // www.hist.msu.ru/Calendar/1997/Apr/Lomnosov97/mirzokulov.htm; Igaz ugyanakkor, hogy más publikációk más összesített adatokat is tartalmaznak a konfliktusról, figyelembe véve az azt követő katonai akciókat, amelyek jelentősen megnövelték a polgári áldozatok számát és súlyosbították a köztársaság veszteségeit. Több mint 50 000 halottat számoltak össze. A humanitárius katasztrófa következményeként kb. 1,2 millió ember vált menekültté vagy kényszerült áttelepülésre.

éleződése a közép-kaukázusi régióban, akárcsak a Kaukázuson túli területeken, katasztrofális következményekhez vezetett.

A területi változások és a lakosság migrációjának kérdése Oroszországot illetően elsősorban az OSzFSzK „A represszióval sújtott népek rehabilitációjáról” szóló törvényében tükröződött. Ebben pozitív és negatív hatások is érvényesültek. Értéke abban rejlik, hogy különös figyelmet fordítottak benne arra a problémára, amely hosszú ideig tabu volt. Ezáltal lehetőség nyílt úgymond kívülről nézni, valamelyest másként értékelni azon eseményeket, amelyek az 1920–1950-es évek deportálásaival függtek össze a Szovjetunióban.

A törvény nem vette figyelembe azokat a lehetséges következményeket, amelyekhez a törvényi szinten kihirdetett intézkedések vezethettek. Ezen kívül sajátságos megvetés mutatkozik meg benne a történelmi múlt és a kialakult történelmi reáliák közötti egyensúly elve iránt, amely azokra a területekre vonatkozott, ahol a represszió egyik fajtájával, a deportálással sújtott etnikai közösségek élnek.

Kétségtelen, hogy a törvény elfogadása utáni időszak (az 1990-es évek első fele) bizonyos következtetéseket enged levonni. Az internacionalizmus elvének oly lendületes és heves elutasítása mindenütt kizárólag a nemzeti érzés erősödéséhez, végső soron pedig a nacionalizmus fő ideológiává emeléséhez vezetett. A nemzeti eszme kóros elburjánzása nemzeti pszichózisba fordult át. Erre több mint elég példa akadt az 1980-as évek végén és az 1990-es évek elején a Szovjetunióban, illetve Oroszországban, mint ahogy azt már láthattuk.

Némely rendelkezések végrehajtása, egyebek között a szociális és a területi rehabilitációra vonatkozóké, lehetetlennek bizonyultak abban a felfordulásban, amelyen a társadalom egésze a piacgazdasági viszonyokra történő átállás során átesett. Ebből következett a nevezett törvény nem adekvát fogadtatása a társadalom részéről, illetve a dolgok valódi állásával való összehangolatlanság problémája. Bizonyos részben ez az Oroszországi Föderáció Állami Nemzetiségügyi Bizottsága (Goszkomnac) felelőssége is.

Az igazság kedvéért egyet kell értenünk a törvény elfogadását illetően az első következtetéssel, amelyet akkoriban a Goszkomnac alelnöke fejtett ki az OSzFSzK kormányának címzett levelében. Vlagyimir Szerjakov a következőket írta: „Mindazonáltal a törvény egyfajta értelmezése, amely

bizonyos közegekre jellemző, a megrekedés alapvető tényezőjévé vált. Ez a felfogás úgy állítja be a jogszabályt, mint amely azonnali megoldás lenne minden problémára, legyen az jogi, politikai, kulturális vagy területi. Közben pedig sem a kérdés geopolitikai realitását, sem a jószomszédi viszony és együttműködés érdekeit nem veszi figyelembe.”⁸ A Goszkomnac elnöke ezért azonnal javasolt egy operatív jellegű intézkedéscsomagot, csakis azzal a céllal, hogy „stabilizálódjon a helyzet, és a folyamatot alkotmányos mederbe tereljék.”⁹

Valerij Tyiskov akadémikus 2008-ban a következőt jegyezte meg az adott témában: „Az e kérdésben 1991 áprilisában diadalmasan elfogadott törvényt teljes mértékben lehetetlen volt végrehajtani, akárcsak az előírányzott területi rehabilitációt és a represszióval sújtott egyes népekre vonatkozó törvényeket. A törvényben az állt, hogy az ellene való fellépés bűncselekmény. Mindazonáltal az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsának képviselői előtti felszólalásomban azt mondtam: a kapkodva elfogadott törvényeket nehéz végrehajtani.”¹⁰ Majd pedig megállapítja: „A nemzetiségi vezetők lobbizása a népek nevében és saját érdekeiket szolgálva nagyon erős volt a ’nemzeti államiség’ terén. Az ingusok önálló köztársaságot követeltek a prigorodi járás bizonyos részével együtt, az oroszországi németek vissza akarták állítani a Volga-vidéki németek 1941-ben felszámolt köztársaságát, a balkárok szerettek volna elszakadni a kabardoktól, az oszétok déli testvéreikkel kívántak újra egyesülni, a kozákoknak különleges állami státusra jelentették be igényüket stb...”¹¹

Hasonló következtetést olvashatunk egy internetes site-on megjelent cikkben: „Egy titkos egyezség története // Az OSzFSzK „A represszióval sújtott népek rehabilitációjáról szóló törvény”.¹² A szerző a következőt írja: „Jelcin a ’véres sztálini modellt’ ostromozva egy tapodtat sem mozdult el ama zord idők logikájától. Számára, ahogy Sztálin számára sem, egyszerűen nem léteztek egyének. Egyikük egész „népeket” sújtott represszió-

⁸ Az OSzFSzK Állami Nemzetiségügyi Bizottságának alelnöke, Vlagyimir Szerjakov 01-712-es számú, 1991. december 17-én kelt levele az OSzFSzK Kormányának

⁹ Ugyanott.

¹⁰ Valerij Tyiskov: *Miniszter voltam* // http://valerytishkov.ru/cntnt/na_sluzhbe/ya_byl_min.html#1 2008.

¹¹ Ugyanott.

¹² <http://www.ossetia.ru/events/history-of-deal>

val, a másik pedig egész „népeket” rehabilitált. Holott embereket száműztek, és emberek vesztették el tulajdonukat. És ha már feltesszük a kérdést az ’igazságosság visszaállításáról’, akkor ennek minden konkrét elszenvedőre kell vonatkoznia, nem pedig valamiféle elvont ’népekre”.¹³

Ramazan Abdulatipov, a Föderációs Tanács tagja, 1990-től 1993-ig az OSzFSzK Legfelsőbb Tanácsa Nemzetiségi Tanácsának elnöke a *Novije Izvesztyija* tudósítójának adott interjújában kiemelte, hogy ellenezte a szóban forgó törvény elfogadását. Mint mondta, eredetileg a jogszabály nem is annyira a területek, mint inkább a házak visszaszolgáltatására vonatkozott, amelyekből kilakoltatták az embereket. „De egy ilyen törvény végrehajtásához hiányzik a gyakorlati mechanizmus – jegyezte meg Abdulatipov – Csupán a 6. cikkelyben sikerült helyesbítést eszközölnöm, amelyik csak a kiegészítő szervezési intézkedések végrehajtása után helyezi kilátásba a rehabilitációt.”¹⁴

Közvetlenül az Orosz Föderációban a rehabilitációról szóló törvény elfogadása és végrehajtása egy sor konfliktushelyzetet teremtett. Súlyosbított a helyzet az egykori Volga-vidéki német autonóm terület járásaiban. Szaratov megye és a szomszédos megyék lakossága nem különösebben támogatta, hogy visszaállítsák a Volgánál a németek autonómiáját. Ez természetesen más lehetőség keresésére kényszerítette az ott élőket. Egyelőre csak német nemzetiségi körzeteket hoztak létre az Altaj tartományban, Omszk megyében, és Borisz Jelcin elnök javaslata alapján dolgoztak ez ügyben Volgográd megyében is. Ez a hozzáállás óhatatlanul elégedetlenséget szült az oroszországi németek körében.

Feszült helyzet alakult ki a határrevízióra vonatkozó kijelentések miatt a létrejött államalakulatok, járások, sőt települések között is. Így például riadalom ütött ki Asztrahany megye három járásában, amelyekre vonatkozóan Kalmük-földnek voltak igényei. Továbbra is nyugtalanság uralkodott a Csecsen és a Dagesztáni Köztársaság határainál. Itt a korábban kitelepített csecsenek (akkinok) érdekei ütköztek az 1940-es években a hegyekből ezekre a területekre áttelepült lakókéval és kaukázusi avarokéval. Nem volt stabilitás a Kabard- és Balkárföldi és a Karacsaj-Cserkesz Köztársaságokban sem.

¹³ Ugyanott.

¹⁴ A határon // *Novije Izvesztyija* (На грани // Новые известия) 2004. október 11.

A helyzet olyannyira kiéleződött „A represszióval sújtott népek rehabilitációjáról” szóló törvény végrehajthatatlansága miatt – amely elsősorban az Észak-Oszét Köztársaság prigorodi járását érinti –, hogy az 1980-as évek végén nyílt fegyveres összecsapás robbant ki az oszétok és az Észak-Oszét-Alán Köztársaság ingus lakossága között. Ez több száz ártatlan polgár életébe került. A zavargásokat az váltotta ki, hogy helyi szinten egyre markánsabban folytatták a kiszorító politikát. Egyre gyakrabban fenyegette a polgárokat a kitelepítés, méghozzá azokból a házakból, amelyeket a magántulajdon jogán birtokoltak. Ugyanúgy megsaporodtak az önhatalmú föld- és épület kisajátítások, illetve egyéb törvénytelen cselekmények is. Az ilyen törvénszegések egyformán érintették minden olyan nemzetiség tagjait, amelyek különböző időben települtek át és éltek az adott területen: több mint 90 ezer ingusról, illetve más nemzetiségek képviselőiről volt szó.

A deportáltak területeire áttelepülők száma jelentős volt. Így a Groznij megyébe (amely az egykori Csecsen-Ingus Autonóm SzSzK területén jött létre) csak 1944–1945-ben mintegy 14 ezer kolhoz-család települt át. Ugyanebben az időben a Dagesztánban élő csecsenek földjére (ahol kialakították az Andaláli, a Vegyenszki, a Rithljabi, a Szurogati és a Novolaki járásokat) 9160 háztartás (61 000 ember) települt át, a Karacsajevi Autonóm Területre több mint 2000 háztartás, a Volga-vidéki Német Autonóm Területre kb. 85 ezer háztartás, és így tovább.

Nemzedékek éltek le életüket az új területeken, és nem állt szándékukban sehova sem áttelepülni. Természetesen a helyzet kiéleződött, fegyveres szembenállássá alakult át. Emiatt Sztavropol tartományban új sztanycákat is létre kellett hozni. Szükségessé vált egy sor normatív jogszabály kidolgozása a deportáltak területén élő etnikai közösségek szociális jogainak, érdekeinek védelmében. Oroszokról, ukránokról, lakokról, kaukázusi avarokról és még sok más nemzetiségről van szó; annak idején az ő számukra is biztosították a lakhatás jogát. Az OSzFSzK „A represszióval sújtott népek rehabilitációjáról” szóló törvényének 3. cikkelye nem tisztázza pontosan ezt a kérdést, csupán egy utasítást tartalmaz: „nem engedhető meg azon polgárok jogainak megcsorbítása, akik jelenleg a represszióval sújtott népek területein élnek.”

A következtetés nyilvánvaló volt. Megengedhetetlen azon polgárok kitelepítése, akiket a korábban represszióval sújtott etnikai közösségek te-

rületeire költöztettek, mint ahogy azoké is, akik később települtek oda. Meg kellett állapítani a kényszerből áttelepültek jogi státusát, és biztosítani kellett a jogi, gazdasági és szociális védelmet. Érvényt kellett szerezni azon polgárok jogainak és törvényes érdekeinek, akik az Oroszországi Föderáció területén élnek, és állandó lakhelyük elhagyására kényszerülnek.

Továbbra is élesen jelentkezett a területi rehabilitáció problémája. Egyértelmű, hogy megoldása mélyen tudományosan, kizárólag jogi alapon történhet. Figyelembe kell venni minden, a „vitás” területen élő polgár akaratnyilvánítását, bizonyos esetekben akár államközi szinten is. A kérdést megtárgyalták a represszióval sújtott polgárok képviselőinek Magaszban (Ingus Köztársaság) megrendezett kongresszusán, 2001 áprilisában is. A kongresszust az OSzFSzK „A represszióval sújtott népek rehabilitációjáról” szóló törvénye elfogadásának 10. évfordulója alkalmából hívták össze. Csubenko (Vlagyikavkaz) „Az egykori Szovjetunióban represszióval sújtott népek problémájának megoldása a föderális állambe rendezkedés stabil fejlődésének idején” című cikkében elemezte a kongresszus anyagát. Zárszavában a következőt állapította meg: „Ez a törvény, amely egyfelől pozitív és demokratikus, a másik oldalról alapvetően konfliktust szít. A jogszabály által bevezetett új terminus, a ’területi rehabilitáció’ provokáló erővel bírt az etnikumok közötti – például fegyveres – konfliktusok kialakulásában és további eszkalálódásában. Ez a törvény legitimálta a szélsőséges nacionalizmus politikáját, figyelemmen kívül hagyva a másik oldal érdekeit, illetve az állam valós lehetőségeit az anyagi kártérítés törvényben meghatározott kifizetése terén.”

Konfrontációs körülmények között aligha lehet sikeresen megoldani az új államalakulatok nemzetiségi-állami berendezkedésének problémáit. Az Ingus Köztársaság példája megmutatja, hogy milyen gazdasági, politikai és szellemi természetű nehézségekkel kellett szembenézni már az első időkben. Szükség volt ezen folyamatok intézményesítésére, és olyan hatalmi intézményt kellett keresni, amely irányíthatta a konfliktusok által teremtett folyamatokat. A térség konfliktusokkal terhelt időszakában létrehozták az Ideiglenes Közigazgatást az Észak-Oszét Köztársaság és az Ingus Köztársaság egy részén (1992–1995), az Oroszországi Föderáció Állami Bizottságát (1995–1996), az Oroszországi Föderáció Elnöke Meghatalmazott Képviselőjének Kormányát az Észak-Oszét Köztársaságban és az Ingus Köztársaságban (1996–2002), az Oroszországi Föderáció Elnöke

Állandó Képviselőjének tisztségét a Déli Föderális Körzetben (2002 óta). S hogy milyenek eme apparátus működésének eredményei? Ténylegesen „a területi problémák megoldása a kezdeti stádiumban maradt” – vonja le a következtetést Iszrapil Szampijev kutató.¹⁵

Szembetűnő volt a vonatkozó állami normatív jogszabályok tökéletlensége. Nem véletlenül hangzott el az Ingus Köztársaság elnöke, Ruszlan Ausev tábornok nyilatkozata, amelyben az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsának „Az Ingus Köztársaság megalapításáról” szóló, 1992. június 4-én kelt törvényének felületes kidolgozását nehezményezte. És valóban: a nemzetiségi-állami berendezkedési gyakorlatunkban az idő tájt megjelent az első dokumentum, amelyben egy állam – az Ingus Köztársaság – szerepel olyan alapvető fontosságú állami attribútumok megjelölése nélkül, mint a Köztársaság határai vagy fővárosa.

Ennél összetettebb a terület kérdése. A megoldás nyilvánvalóan nehéz, különösen akkor, ha érinti a határok kérdését. Minden bizonnyal a probléma megoldhatatlanságával találták szembe magukat az Oroszországi Föderáció irányítói is, és csak az „Az Oroszországi Föderáció állami-területi felosztásához szükséges átmeneti időszak elrendeléséről” szóló, 1992. július 3-án kelt törvényben találtak megoldást. Az átmeneti időszak végét 1995. július 5-ével jelölték meg, míg maga a törvény a kihirdetésekor lépett hatályba (1992. szeptember 8.). A törvény megállapította „hogy Oroszországban hiányoznak az állami-területi elhatárolás kiegyensúlyozott mechanizmusai, valamint a represszióval sújtott népek területi rehabilitációjának eszközei”. E miatt a törvény miatt rendelték el az átmeneti időszakot az állami-területi elhatárolásra vonatkozóan. Véleményem szerint ez nem más, mint az OSzFSzK „A represszióval sújtott népek rehabilitációjáról” szóló törvényben rögzített hibás tételek elismerése az állam részéről.¹⁶ Ez tanúsítja a frivol hozzáállást a prognosztikus elvre épülő normatív jogszabály előkészítésekor.

¹⁵ Ld.: Iszrapil Szampijev: Etnopolitikai helyzet Ingusföldön: új kihívások és alternatívák (*Сампиев И.М. Этнополитическая ситуация в Ингушетии: новые вызовы и альтернативы*) // // Észak-Kaukázus: a konfliktusok megelőzése (*Северный Кавказ: профилактика конфликтов*) Moszkva, 2008. 40. o.

¹⁶ Oroszország népeinek rehabilitációja. Dokumentumgyűjtemény. (*Реабилитация народов России. Сборник документов.*) Moszkva, Inszán Kiadó («Инсан»), 2000. 121. o.

Az események negatív kibontakozása, ami az OSzFSzK „A represszióval sújtott népek rehabilitációjáról” szóló törvénye végrehajtásával függött össze, a probléma komolyabb megközelítését kényszerítette ki. Az új törvény immár rámutatott: elengedhetetlen, hogy „a vitás döntéseket csak is a felek érdekeinek egyeztetése útján oldják meg, az érvényes törvényeknek megfelelően. Továbbá szükség van egy dokumentumcsomag kidolgozására is, amely az Oroszországi Föderáció állami-területi és közigazgatási-területi felosztásának változásaival függ össze.” Kötelező továbbá „más, az érintett területeken élő népek jogainak és érdekeinek tiszteletben tartása”. És, ami a legfőbb, az új törvény kijelentette, hogy „a önkényes területfoglalás és határmódosítás tilos”¹⁷. Az ilyen tett „bűncselekmény Oroszország ellen, és büntetőjogi felelősséget von maga után.”

Rögtön akaratlanul is feltesszük a kérdést: miért nem lehetett mindezt szem előtt tartani OSzFSzK „A represszióval sújtott népek rehabilitációjáról” szóló törvényénél? Azért, mert az összeállítás és a kidolgozás folyamatában nem vették figyelembe a már említett prognosztikus jelleget. A továbbiakban ez meglehetősen komoly következményekhez vezetett. Például nemzetiségek közötti konfliktushoz az Észak-Oszét-Alán Köztársaság lakosságának oszét és ingus része között, amely mintegy 700 oroszországi állampolgár életét követelte. Ehhez még hozzá kell számolnunk a hatalmas állami költségeket, amelyeket a konfliktus rendezésére fordítottak (több mint 2 billió rubel). A konfliktus a lakosság migrációját vonta maga után, és kb. 90 ezer ingus elköltözését az Észak-Oszét-Alán Köztársaságból. A gyakorlatban destruktív politika nyilvánult meg a menekültstátuszt kapott ingusokkal szemben, akik szétszóródtak az Orosz Föderáció különböző közigazgatási egységeiben, leginkább az Ingus Köztársaság területén.

A közigazgatási jelentőségű prigorodi eljárás miatti szembenállás az Észak-Oszét Köztársaság és az Ingus Köztársaság között 1992. november 2-án szükségállapot kihirdetéséhez vezetett az Ingus Köztársaság területén. Ezen kívül az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége határozatot fogadott el a „További intézkedésekről az Észak-Oszét SzSzK-ban és az Ingus Köztársaságban uralkodó konfliktushelyzet rendezéséről” (1992. november 10.) Ám ezek az intézkedések nem bizonyultak elegendőnek. A helyzet továbbra is feszült maradt. Nyilvánvalóvá vált, hogy hi-

¹⁷ Ugyanott, 122. o.

ányoznak a kialakult konfliktushelyzet rendezéséhez szükséges normatív jogszabályi alapok. A vitás területi követelések megoldatlansága szembenállást válthatott ki az Oroszországi Föderáció más régióiban is. Hasonló állapotok jellemezték az észak-kaukázusi térséget.

Mi lehetett hát e helyzet megoldása? 1995. szeptember 16-án Borisz Jelcin elnök jóváhagyta „A represszióval sújtott népek területi rehabilitációját megvalósító intézkedésekről” szóló törvényerejű rendeletet. A dokumentum alapjául az Oroszországi Föderáció Alkotmánya 80. cikkelyének rendelkezése szolgált. A rendelet megállapította, hogy „az Oroszországi Föderáció közigazgatási egységeit elválasztó határok azok közös megegyezése alapján módosíthatók.”¹⁸ Ezen kívül a nevezett rendelet ismét megállapította, hogy különös figyelmet kell fordítani „a jelenleg is a represszióval sújtott népek területén élő polgárok jogainak és szabadságának biztosítására és tiszteletben tartására.”¹⁹ Ténylegesen ez a normatív jogszabály 20 éves moratóriumot hirdetett a területi rehabilitációra, ami természetesen hozzájárult a helyzet bizonyos mértékű stabilizálódásához az észak-kaukázusi területeken.

A továbbiakban sem sikerült azonban előrelépni és jogi úton elfogadhatóan meghatározni a területi rehabilitáció mechanizmusát. A benyújtott követelések részletes elemzése aztán azt is kimutatta, hogy az addigi jogszabályok sok szempontból nem feleltek meg nemcsak az oroszországi, de a nemzetközi, etnikai közösségek közötti vitás kérdések és igények rendezésére hivatott törvénykezési normáknak sem.

Ezekkel a folyamatokkal természetesen közvetlenül összefüggtek a Szovjetunió széthullásával elkezdődött etnikai tisztogatások. Úgy nézett ki, mint ha a Szovjetunió egykori köztársaságaiban végrehajtották volna a többnemzetiségű közösségek „kikristályosodását” elősegítő intézkedéseket. Ebbe az örvénybe belekeveredtek a közép-ázsiai, a kaukázusontúli, a baltikumi köztársaságok. Később Ukrajna is aktív részese lett a folyamatnak.

Oroszország meghirdette a népek összegyűjtését, azonnal fellépve minden, az etnikai közösségek áttelepítését felvető elképzelés ellen. Az oroszországi civilizáció kezdetektől fogva legfontosabb fejlődési irányaként tar-

¹⁸ Ld. *uo.*, 236. o.

¹⁹ Ugyanott.

totta szem előtt a területén élő etnikai közösségek egyesítését. Igaz, ezt nem mindig sikerült megoldani.

Az Oroszországi Föderáció Állami Nemzetiségi Politikai Konceptiójában meghirdetett elv, amely „a történelmileg kialakult Oroszországi Föderáció megőrzését irányozta elő, gyakorlatilag megalapozta minden, az etnikai közösségek lakóhelyét illető területi vita rendezését”. Ehhez a dokumentum meghatározta a kérdés megoldásának mechanizmusát is: „az Oroszországi Föderáció egységei közötti viták és konfliktusok egyeztetési folyamatok révén történő rendezése az Oroszországi Föderáció Alkotmánya és az Oroszországi Föderáció egységeinek szabályzatai, rendelkezései alapján.”

Elsőként ezek a folyamatok Üzbegisztánt és Tadzsikisztánt érintették. Üzbegisztánban a fegyveres erők bevetése nyomán több mint 90 ezer meszhet török nemzetiségű állampolgárt üldöztek el Oroszországba. Egy részük Oroszország területén maradt (több mint 70 ezer ember), mintegy 10 ezer Ukrajnában települt le, de megnőtt a meszhit török szórvány Azerbajdzsánban is, ahol számuk elérte a 100 ezer főt. Grúzia megakadályozta a meszhit törökök visszatérését 1944-es kitelepítésük előtti lakóhelyeikre. Oroszország területén a meszhit törökök leginkább a Déli Föderális Körzet területén szóródtak szét. Adaptálódásuk és integrációjuk a kubáni közösségbe nehezen történt, és a folyamat, mint ismert, egy Egyesült Államokba való áttelepüléssel zárult (több mint 12 ezer fő).

Egymás után jelentek meg különféle kezdeményezők és egész csoportok, politikai elitek, pártok, azok vezetői, a nemzetiségi értelmiség egyes képviselői, akik területi igényekkel léptek föl, rá se hederítve a tényre, hogy ezek megszorodása elkerülhetetlenül katasztrófához vezet. Az ilyen nézeteket valló csoportok leginkább az 1990-es években jöttek létre. Azonban működésük ma is folytatódik a Föderáció köztársaságokká átalakult egységeiben: a Csecsen, a Kabard- és Balkár, az Ingus, a Karacsaj-Cserkesz, az Adige, a Tatár és a Burját Köztársaságokban. Az Oroszországban folytatott szociológiai kutatások rendelkezésre álló adatai alapján éppen ezekre a köztársaságokra esik a belső határok módosítására vonatkozó feljegyzett követelések 95%-a.

A gyakorlat azt mutatja, hogy a belső határberendezkedés kérdései nemcsak a korábban represszióval sújtott nemzetiségi-etnikai közösségeket töltik el aggodalommal, hanem azokat is, akiket nem sújtottak pél-

dául kitelepítéssel vagy nem fosztották meg államiságától. A gyakorlatban, bár szükséges lett volna, alapvető szempontokat nem vettek figyelembe. Ilyen az etnikai közösségek kötődése egyik vagy másik történelmi lakóhelyhez (amit nem szegtek meg), a lakosság vonzódása egyik vagy másik kulturális régióhoz, a célszerűség szem előtt tartása a gazdasági fejlődés és a kulturális újjászületés előnyeinek szempontjából, a földrajzi szempontok (a központtól való távolság, a másodlagosként való kezelés), az igyekezet, hogy megakadályozzák a „népek kikristályosodása” elméletének meghonosodását (elterjedését) az életben, és végül a biztosítékok hiánya arra vonatkozóan, hogy példának okáért éppen a Burját Köztársaságban és nem máshol lesz kényelmesebb az élet a létrehozott nemzetiségi körzetek lakossága számára, amennyiben a terület a Burját Köztársaság joghatósága alá kerül.

A nevezett elvek megszegése a valóságban mindig szerfelett negatív következményekkel jár. Példa: az ezen az alapon kialakult ellentmondások a grúzok és a dél-oszétok között Grúzia területén, vagy a csecsenek és az ingusok között az egykori Csecsen-Ingus Autonóm SzSzK-ban, amikor az ingusok fejlődése a köztársaságban másodlagos szempontnak számított.

Egyszerűen az oroszországi köztársaságok szuverénné válása, ami az időtájt alapvetően pozitív tényezőnek tűnt, mégis hozzájárult a nemzeti mozgalmak, egyes vezetőik aktivizálódásához, és programjaikban a területi átalakítások megfogalmazásához.

Ennél progresszívabb és kényelmesebb lett volna abban az időszakban az új Oroszország, a föderatív állam felépítése szempontjából a régiók státusának megváltoztatása. Egyenlő jogok biztosítása számukra, elfogadhatóbb és az élet által kipróbált államberendezkedési „modell” kiválasztása a nemzetközi gyakorlat figyelembevételével, és ennek alkotmányos rögzítése. Nem véletlenül tesznek javaslatokat politikusok és tudósok a mai Oroszország közigazgatási felosztásának egyéb lehetőségeire. Olyan felosztásra, amely megfelelne a történelem kihívásainak. Ilyen például Oroszország déli része esetében a Dagesztáni, a Csecsen és az Ingus Köztársaságokat összefogó Kaszpi tartomány létrehozása, az Ingus és az Észak-Oszét-Alán, illetve a Csecsen és az Ingus Köztársaságok egyesítése, valamint más elképzelések.

Az ellenzék hadműveletei miatt az 1990-es évek elején orosz, koreai és más nemzetiségű állampolgároknak 24 órán belül kellett menedéket ta-

lálniuk Oroszországban. A tadzsikisztáni háború hatalmas károkat okozott a demokratikus átalakulás terén.

Semmilyen, az oroszországi föderalizmus tökéletesítését illető elképzeléseknek nem szabad kategorikusnak lenniük. A történelmi múlt és a kialakult viszonyok kiegyensúlyozottságának elvén kell alapulniuk. Ugyanezt az elvet tartalmazza egyébként az OSzFSzK Legfelsőbb Tanácsának elnöke, Borisz Jelcin 1991. július 3-án kelt, „A jogrend megszilárdítását célzó intézkedésekről Észak-Oszétia illetve Csecsen- és Ingusföld körzeteiben” című rendelete.

A munkacsoport elismerte a helyzet kiéleződését Észak-Oszétiában, ahol csak a hivatalos adatok szerint 55 ezer grúziai menekült volt, illetve azt is kimondta, hogy a rehabilitációnak minden represszióval sújtott polgárra vonatkoznia kell, függetlenül nemzetiségi hovatartozásától. Ezzel kapcsolatban az Ingus Köztársaság elnöke, Ruszlán Ausev benyújtotta saját javaslatát a probléma megoldására. Ennek lényege, hogy „a nemzeti-területi határok visszaállítása az Oroszországi Föderáció egységei közötti határok módosítását vonja maga után. Oroszország Alkotmánya 67. cikkelyének 3. pontja nem terjed ki azon területekre, amelyekről erőszakkal telepítették ki a korábban ott élőket.” Ezzel kapcsolatban a javaslat módosításokat eszközölt volna a törvényben: „a rehabilitált népek nemzeti-területi alakulatai azon határok szerint állíthatók vissza, amelyek alkotmányellenes, erőszakos megváltoztatásuk illetve megszüntetésük pillanatában voltak érvényben.”²⁰

Hasonló álláspontot fejtett ki 1994. március 29-i, 1B-NSz számú határozatában az Ingus Köztársaság Parlamentjének Népi Gyűlése is. „Azon tény jogszerűtlenségének elismerése, hogy a represszióval sújtott népek területi rehabilitációja (amelyhez az Oroszországi Föderáció egységeinek feltétlen és kölcsönös hozzájárulása szükséges) elakadt, valamint ezen népek jogainak feltétlen visszaállítása – lévén ezeket a népeket az állam, azaz a Szovjetunió erőszakkal telepítette át – az Orosz Föderációt terheli, mint a Szovjetunió jogutódját” – olvashatjuk a Köztársaság Parlamentjének határozatában.²¹

²⁰ Az Ingus Köztársaság elnökének, Ruszlán Ausevnek az Oroszországi Föderáció Elnöki Hivatala Államjogi Igazgatósága vezetőjéhez, Ruszlán Orehovhoz címzett 1994. február 24-i, 85. számú levele.

²¹ Az Ingus Köztársaság Népi Gyűlésének és Parlamentjének 1994. március 29-i, 1B-NSz számú, az Ingus Köztársaság Népi Gyűlésének és Parlamentjének elnöke,

Ezután Ruszlán Ausev álláspontja továbbfejlődött a Kalmük Halmg-Tangcs Köztársaság Parlamentjének 164-IX számú határozatában, amelyet 1994. március 11-én fogadtak el az adott kérdésben. Többek között a következő olvasható a témát illetően: „Az elakadás a represszióval sújtott népek területi rehabilitációjában (amely az Oroszországi Föderáció illetékes egységei közötti határok módosítására vonatkozó feltétlen és kölcsönös egyetértés mellett jöhet létre) az alkotmányellenesen, erőszakkal likvidált nemzeti-állami alakulatok korábbi határok alapján történő visszaállításának folyamatát már előre arra kárhoztatja, hogy megcsorbítsák a történelmi igazságosságot és súlyosbítsák a nemzetiségek közötti és a regionális viszonyokat.”²²

A lakosság egy bizonyos nemzetiséghez tartozó nagy koncentrációja rögtön felveti a hatékony igazgatás problémáját. A legfontosabb feladatok egyike továbbra is a földtulajdonlási kérdések rendezése, amelyek a köztulajdonban lévő földekre, a hegyvidéki és a síkságokon elterülő, korábban (1944-ig) a Csecsen-Ingus ASzK-hoz tartozó földekre vonatkoznak. Emellett feltétlenül figyelembe kell venni a csecsenek hagyományos életmódjából fakadó érdekeit, több település lakóinak tiltakozását „a szovjet hatalom idején megállapított határok megtartása” ellen, lévén ezek a települések számára jelentős területek elvesztését jelentik, végül pedig a saría és az ada normáinak betartását.

Mindezzel kapcsolatban nyomós érvekre van szükség, amelyek jogi alapokra támaszkodnak, és figyelembe veszik az oroszországi és a nemzetközi tapasztalatokat a hasonló problémák megoldásában. Ennek érdekében 1994 februárjában az Oroszországi Föderáció nemzetiségügyi miniszterhelyettese, Vjacseszlav Mihajlov vezetésével tudósok és minisztériumi szakértők egy csoportja az ausztriai Salzburgba utazott egy szemináriumra, amelyet a Nemzetközi Kutatási és Csere Bizottság (IREX) égisze alatt rendeztek. A szeminárium 1947 óta működik. Több meghallgatásra került sor a nemzetiségek közötti viszonyok problémáiról, ame-

Musza Keligov által aláírt, „Az Oroszországi Föderáció Az OSzFSzK Represszióval sújtott népek rehabilitációjáról szóló törvénye kiegészítésének törvénytervezetéről” szóló határozata.

²² A Kalmük Halmg-Tangcs Köztársaság Parlamentjének 1994. március 14-i, 55. számú levele az Oroszországi Föderáció Elnöki Hivatalának Államjogi Igazgatóságához.

lyek munkájában részt vettek az ENSZ Emberjogi Bizottságának vezető tanácsadói, Esbjörn Eide professzor (Norvégia) és Hörst Hennem, a Tafi Egyetem professzora (Egyesült Államok). Az egyik szeminárium kifejezetten a területi rehabilitációról szólt olyan konfliktusok esetén, mint amilyen az Észak-Oszét Köztársaság oszét és ingus lakosai között robbant ki. Az Oroszországi Föderáció jelenlegi egysége, az Ingus Köztársaságnak a prigorodi járásra való jogait illetően megállapították, hogy adott esetben az Ingus Köztársaság nem lehet ilyen igényeket támasztó jogalany, az 1940-es években ugyanis nem létezett önálló államként. A problémát csak a folyamatban résztvevő felek oldhatják meg, azaz az Észak-Oszét Autonóm ASzSzk és a Csecsen-Ingus ASzSzk, amelyeket ezek a folyamatok érintettek az 1940-es, 1950-es években.

A mi szemszögünkből nézve, amennyiben felmerül a prigorodi járásnak az Ingus Köztársaság joghatósága alá való átadása, ezzel párhuzamosan feltétlenül szót kell ejteni azon három közigazgatási járás visszacsatolásáról Sztavropol tartományhoz, amelyeket az 1950-1960-as években a Csecsen-Ingus ASzSzk-nak adtak át; ezt több dokumentum is alátámasztja. Bár az „ötök” (Anasztasz Mikojan, Klement Vorosilov, Georgij Malenkov, Leonyid Brezsnyev és Nyikolaj Beljajev) „Az SzKP KB Elnökségéhez” írt, 1956. december 22-én kelt levele²³ dokumentumként nem bír jogerővel, mégis olyan információkat tartalmaz, amelyek jelentősen hozzájárulnak a probléma feltárásához.

Az Oroszországi Németek Nemzetközi Szövetségének határozata (1994) konkrétan rámutatott, hogy „nincs előkészítve a törvényhozási bázis a nemzeti-állami alakulatok létrehozásához”. Ezért ugyanebben a határozatban azt a javaslatot fogalmazták meg az államhatalmi szervek számára, hogy „emeljék ki 1995-ben elsőbbséget élvező feladatokként a már léte-

²³ N. Bugaj – A. Gonov: Észak-Kaukázus: határok, konfliktusok, menekültek (dokumentumok, tények, kommentárok) (Бугай Н.Ф., Гонов А. М.: Северный Кавказ: границы, конфликты, беженцы [Документы, факты, комментарии]) Rosztov-na-Donu, 1997. 172-175. o. A végkövetkeztetés egyik pontja a következőt állapította meg: „A Csecsen-Ingus ASzSzk visszaállítása alapvetően a korábbi határok megtartásával, visszacsatolva az 1944-ben Groznij megyének, a Dagesztáni ASzSzk-nak, az Észak-Oszét ASzSzk-nak és a Grúz SzSzk-nak átadott járásokat az Észak-Oszét ASzSzk Prigorodi járasa kivételével.” Ezután pedig a következőt olvashatjuk a dokumentumban: „...a Csecsen-Ingus ASzSzk-hoz csatolni a Groznij megyével határos járásokat: a Naurit, a Selkovszkijt és a Kargalinszkijt. (Ugyanott, 173-174. o.).

ző német nemzetiségi körzetek támogatását, így német települések létrehozását a Volga-vidéken, az elnök törvényerejű rendeletének megfelelően nemzetiségi járás létrehozását Szaratov megyében és nemzetiségi körzet létrehozását a Volgográdi megyében.”²⁴ A Volga-menti németek I. Kongresszusa, amelyet 1993-ban rendeztek meg Szaratovban, már konkrét határozatot hozott a következőről: „A Volga-vidéki németek államiságának visszaállítása, a jelenlegi szakaszban – és ez a legfőbb feladat – összefogott lakóhelyek létrehozása német családok számára és áttelepülésük elősegítése az egykori Szovjetunió más régióiból.”²⁵ Az oroszországi németek közössége gazdag alkotói potenciállal bír, amit Oroszország bármelyik közigazgatási egységében, ahol oroszországi németek élnek egy helyen, az orosz államot szolgáló célokra lehetne fordítani. Szó lehet gazdaságról, kultúráról és különösképpen az oktatásról. Ez utóbbi területen a németek mindig is az élvonalhoz tartoztak, ami szemmel láthatóan tükröződött Oroszország történelmében.

Mindmáig megfigyelhető a Grúzia és Oroszország között elterülő, a Karacsaj Autonóm Terület kluhori járása feletti fennhatóságot illető kérdés felnagyítása (Karacsaj-Cserkesz Köztársaság).²⁶ Ennek irányítását a karacsajok kitelepítése miatt adták át a Grúz SzSzK-nak 1943-ban. Grúz politikusok egy csoportja Grúzia Nemzeti Biztonsági Tanácsához és Grúzia Egyesítésének Legfelsőbb Tanácsához fordult, követelve, hogy jelezzék igényüket Oroszország felé Grúzia egykori kluhori járására. A nevezett terület, amely jelenleg a Karacsaj-Cserkesz Köztársaság része, 1944 és 1956 között tartozott a Grúz SzSzK-hoz. Ezek a területek a karacsajok, a hemsinek és az abházok 1944-es Kazahsztánba való kitelepítése után kerültek Grúziához. (A szerzők tévesen a Grúzia déli területein élő hemsineket és az abházokat említik. A hemsineket a meszhit törökökkel és a kurdokkal együtt telepítették ki 1944 novemberében. Az abházokat nem deportálták, ennek a nemzetiségnek csak egyes képviselőit érintette a kitelepítés.) Azonban ezeknek a népeknek a rehabilitációja és száműzetésből való visszatérésük után a földek ismét Oroszországhoz kerültek.

²⁴ Ld. a *Neues Leben* 36. számában, 1995. január 23–29., 81. o.

²⁵ Ugyanott, 8. szám, 1993. február 24., 5. o.

²⁶ Grúz politikusok igényeket jelentettek be Oroszországgal szemben (*Грузинские политики выступили с требованием предъявить претензии к России*) // *segodnya.ru* (2007. március 12.)

A felhívás szerzői garantálják az autonóm státust az egykori grúz terület népeinek, amennyiben Grúzia fennhatósága alá tartoznának. A Kluhori járásban 1956-ra a kolhozokban 4,1 ezer fő dolgozott, ami 771 grúz családot jelent (szvánok és racsinok, a Grúz SzSzK lakossága). A legutóbbi adatok szerint Grúzia egyes területein aláírásgyűjtést indítottak „az ősi grúz földek visszaadásáért”. A felhívás igényt jelent a Szocsi – Krasznaja Poljana – Adler területre. Emlékeztetőül: még 2006 októberében Mihail Szaakasvili elnök Tbilisziben egy internetes konferencia alkalmával így győzködte az újságírókat: „Nem tartunk igényt Szocsira és az ehhez a városhoz kapcsolódó régióra, amely valaha a független, sőt a szovjet Grúziához is tartozott. Bár a 'szocsi' szó jelentése grúzul magas fenyő”²⁷ – jegyezte meg. Gyakorlatilag Grúzia Dél-Oszétia és Abházia népei elleni agressziója 2008 augusztusában nem volt más, mint a két köztársaság területére irányuló követelés.

Egyet kell értenünk azzal, hogy a területi rehabilitáció egy felettébb bonyolult folyamat, és a gyakorlatban csak akkor mehet végbe, ha konszenzus van a bonyolult probléma megoldásán dolgozó jogalanyok között. Ez sajnos sem a konfliktus elején, sem a végén nem volt adott. Egyértelmű, hogy a közösségek közötti kapcsolatok alapvető vezérelveit dobták félre, közöttük a történelmi lakhelyhez való ragaszkodást, a gazdasági és kulturális központokhoz való vonzódás elvét, a más felekezethez, nemzetiséghez tartozó közösségek együttélését, amelyek ennek ellenére évszázadokig léteztek egymás mellett.

Egyszóval a gyakorlat szempontjából nyilvánvaló az elutasítás a belső határok elvének fetisizálását illetően. Ezzel kapcsolatban a legfőbb feladat, amelynek megoldására törekszünk ez ügyben, hogy „egy hatékony államot hozzunk létre a már létező határokon belül”,²⁸ amely megfelel a humanista értékeknek, a civilizáció sok szenvedéssel felállított mércéinek, „olyan mércéknek, amelyek egységes gazdasági, humán és jogi teret biztosíthatnak számunkra”.²⁹

²⁷ Ld.: Grúz politikusok igényeket jelentettek be Oroszországgal szemben (*Грузинские политики выступили с требованием предъявить претензии к России*) // *segodnya.ru* (2007. március 12.)

²⁸ Ugyanott, 15. o.

²⁹ Ugyanott, 31. o.

Ezzel együtt Oroszország lassanként pozitív eredményeket ér el ezen intézkedések végrehajtásában, bár ezek még csak alig érezhető mértékben láthatók. Adott esetben az Orosz Föderáció különálló egységeinek egyesítéséről van szó (Perm, Kamcsatka és Zabajkalszkij tartományok). A hét föderális körzet működése, bár olybá tűnik, mintha nem volna legitim, mégis hozzájárul az oroszországi államiság megerősítéséhez, sok népgazdasági kérdés megoldásához, s bizonyos mértékben tompítja a határvitákat és a területi követeléseket.

Azonban ez nem bizonyítja, hogy mindennek és mindenkinek sürgősen egyesülnie kellene. Szigorú és kiegyensúlyozott hozzáállás szükséges ezen intézkedés végrehajtásához, az ilyen műveletek gyakorlati célszerűségének figyelembe vételével (a politikai, gazdasági és nemzeti vonatkozások fejlődési iránya).

Természetesen – s ez mély meggyőződése – az etnikai tisztogatások oka a területi probléma. Minden közösség „ellenséget” keresett, bűnöst, amely a nehézségeket okozta. Ezt más etnikai közösségekben találták meg, amelyek az adott nemzettel együtt éltek, méghozzá úgy, hogy közben az egynemzetiségű állam létrehozása lebegett a szemük előtt. Ez az állam természeténél fogva eleve elfogadhatatlan. Az egyik mechanizmus a „társadalom kikristályosodásának” elmélete volt, amelynek megvalósítása súlyos következményekkel járt. Ezek a konfliktusok aztán fegyveres összetűzésekbe, nemzetek közötti összecsapásokba és háborúkba fordultak át.

(A konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata – fordította Földvári-Lapath Attila Nyikita)